

Vladimír Helfert ve Státním ústavu pro lidovou píseň

Vladimír Helfert at the State Institute for Folk Song

Jarmila Procházková / prochazkova@imus.cas.cz

Kabinet hudební historie, Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha, CZ

Abstract

Vladimír Helfert's publishing activity in the field of musical folkloristics and ethnomusicology was not extensive. This study encompasses his work and organizational activities on the Moravian-Silesian Committee of the State Institute for Folk Song from 1924 to 1939.

His timeless approach to this subject matter was given by his depth of knowledge and feeling for musical aesthetics and by the dynamic understanding of the folk song that he carried over from Otakar Hostinský. This was also the source of his long-term interest in the situation in the field and the records involving all song genres. Helfert brought a critical approach towards sources and a feel for their systematic, scholarly treatment to his work at the State Institute for Folk Song. Interestingly, he took the first steps in this direction together with Leoš Janáček, and this may also explain the fundamental transformation of his opinions in evaluating Janáček as an artistic phenomenon. Helfert brought a number of talented students from the Musicology Seminar at Masaryk University into the study of folkloristics, and many of them later distinguished themselves as important scholarly authorities in this field of research.

Key words

Vladimír Helfert, Leoš Janáček, folklore studies, Státní ústav pro lidovou píseň (State Institute for Folk Song), Moravian folk song, methodology, folkloristics, politics in music

Odkaz Vladimíra Helferta představuje pro minulé i stávající generace hudebních vědců stálý zdroj podnětů a badatel sám je příkladem mimořádné osobnosti, která zásadním způsobem formovala a dodnes nepřímou ovlivňuje hudebněvědný diskurs. Zůstává nesporným faktem, že tento vědec zanechal nejvýraznější stopu v oblasti hudební historiografie, na jejíž platformě se v různé intenzitě dotkl období 18. až 20. století. Ve srovnání s těmito tématy se jeho zájem o hudební folklor jeví a vždy bude jevit jako sekundární záležitost a indicie v tomto ohledu nenajdeme ani v jeho tvůrčím testamentu *Moje literární plány*.

Helfertova publikační činnost na poli hudební folkloristiky a etnomuzikologie není rozsáhlá a je zastoupená zejména statí *K otázce našeho hudebního folkloru*.¹ Fundované vyhodnocení tohoto textu nabídla studie Dušana Holého *Metodologický přínos Vladimíra Helferta pro studium hudebního folkloru* z roku 1986, v níž nacházíme nadčasovou analýzu vědeckých názorů v této oblasti.² Holý ve zmíněném textu definuje tři hlavní problémové okruhy, tak jak jsou obsaženy v Helfertově stati: studium pramenů, psychologie a estetika lidové hudby a srovnávací studium lidové hudby. Studie Holého také upozornila na historický kontext Helfertovy recenze na Bartókovu saň *Maďarská (Naše) lidová hudba a hudba sousedních národů*,³ a dále připomíná badatelova teoretická a estetická východiska, která navazovala na Hostinského práce o lidové písni.

Vladimír Helfert kladl odborné otázky, které nastolovaly společné úvahy o hudbě lidové a umělé.⁴ Připomeňme kontroverzní přednášku O lidovém muzikanství z roku 1913, poplatnou tehdejší autorově pozici v bojích o Dvořáka, která vyvolala vlnu kritiky.⁵ Do jiné roviny nás uvádí jeho studie z roku 1922 o původu nápěvu Marseillaisy, kde vstoupil na méně probádané pole mezi muzikologií a hudební folkloristikou.⁶ Využíval

1 HELFERT, Vladimír. K otázce našeho hudebního folkloru. *Morava, měsíčník pro život sociální, vědecký a umělecký*, 1925, roč. 1, s. 230–236.

2 HOLÝ, Dušan. Metodologický přínos Vladimíra Helferta pro studium hudebního folkloru. In *Vladimír Helfert v českém a evropském kontextu*, R. Pečman (ed.) Brno: Svaz českých skladatelů a koncertních umělců, 1987, s. 31–34.

3 V češtině se vždy používal překlad s přívlaskem „Maďarská“, přesný překlad zní „Naše“. Srov. V. H. [HELFERT, Vladimír]. Poměrem maďarské lidové písně k slovenské se zabývá Béla Bartók“ [...], *Časopis Matice moravské*, 1937, roč. 61, s. 455–457. Helfert reflektoval francouzské znění studie BARTÓK, Béla. La musique populaire des Hongrois et des peuples voisins, *Archivum Europae Centro-Orientalis*, 1936, roč. 2, č. 3–4, s. 197–232. (Helfert chybně cituje název časopisu). K politickému kontextu viz PROCHÁZKOVÁ, Jarmila. Bartók's Attempt at Cooperation with the State Institute for Folk Song in Czechoslovakia and Its Political Connotations. *Hudební věda*, 2016, roč. 52, č. 1, s. 73–90.

4 Na tento rys upozornil R. Pečman. Srov. PEČMAN, Rudolf. *Vladimír Helfert*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, Edice Osobnosti, 2003; kapitola *Doteky s hudebním folklorem a folkloristikou*, s. 116–119.

5 Přednáška byla pronesena ve Vědeckém klubu v Brně dne 28. března 1913. Rukopis přednášky je uložen v Moravském zemském muzeu v Brně, Oddělení dějin hudby (dále MZM-ODH), pozůstalost V. Helferta, sign. S 41. Přednáška vzbudila nesouhlas a diskusi na stránkách Moravských Listů, *Hudební revue a čsp. Smetana*. Viz POLEDŇÁK, Ivan. Soupis prací Vladimíra Helferta. In *Musikologie* sv. 5, Praha 1958, s. 253–313. Srov. záznamy č. 133, 135 a 137.

6 HELFERT, Vladimír. Contributo alla storia della „Marseillaise“. *Rivista musicale italiana*. Torino: Bocca; 1922, s. 622–638. Helfert polemizoval o charakteru a vzniku nápěvu. Julien Tiersot jeho vznik připisoval lidovému zpěvákovi a skladateli Rouget de Lisle, současně s akcentováním sociálního aspektu. Helfert naprotitomu poukazuje na příbuznost s kompozicí *Marcie teatrali* pro orchestr z roku 1790 ze strážnické magnisovské sbírky, existující před údajným vznikem nápěvu.

přítom odkazy na Otakara Hostinského (*36 nápěvů světských písní českého lidu z XVI. století*) i poznatky z Nejedlého monografie o husitském zpěvu (*Dějiny husitského zpěvu*, 6 knih). Poukázal na charakter sbírek v zámeckých archivech v Čechách a na Moravě (zejména v Jaroměřicích nad Rokytnou), zaobíral se otázkami možného vzájemného vlivu konkrétních tvůrčích okruhů a argumentoval také polygenetickým principem, v muzikologickém prostředí spíše reflektovaným pod pojmem „loci communes“.

Ze všech těchto charakteristik je zřejmé, že Vladimír Helfert byl jedním ze vzácných badatelů, kteří si udrželi otevřenost v náhledu na předmět studia a nepodlehli zdánlivé jistotě úzce definovaných zaměření. V podobném smyslu působil i na své žáky, což potvrzuje vzpomínka Roberta Smetany:

„Díky V. Helfertovi jsem se nestal folkloristou, nýbrž studoval lidový zpěv jako muzikolog, tj. byl jsem schopen vidět lidovou píseň z pozic symfonie stejně jako naopak symfonii z pozic lidového zpěvu, a naučil jsem se chápat hudbu komplexně jako homogenní a vnitřně kontinuální jev, ve kterém každý projev, lhostejno zda lidová píseň anebo symfonie, je si navzájem rovný v tom, že je apriorně (krom talentem) podmíněn jak užitými hudbotvornými prostředky, tak specifickým ideovým podnětem a nábojem, a to se všemi důsledky této formule pro pojetí a hlavně zkoumání hudby jako jedné z řádných složek každého jednotlivého lidského života i života lidských pospolitostí.“⁷

O komplexnosti jako o základním atributu Helfertovy práce se znalostmi a zjištěními, hovoří Roberta Smetana i ve stati z roku 1936, která byla publikovaná ve zvláštním čísle časopisu Index věnovaném vědcovým 50. narozeninám.⁸ Náš příspěvek si klade za cíl doplnit dosud neznámou faktografii odhalující Helfertův zájem o lidovou píseň a hudbu, zájem, který se projevil nejen zmíněným pedagogickým působením, ale také zcela konkrétními aktivitami ve Státním ústavu pro lidovou píseň (dále jako SÚLP).⁹

1. Jmenování a angažmá v SÚLP

Státní ústav pro lidovou píseň vznikl jako nástupnická organizace podniku Lidová píseň v Rakousku. Na podzim roku 1919 byli jmenováni jeho staronoví funkcionáři: pro Hlavní výbor (často též jako Ústřední výbor) předseda Jiří Polívka a jednatel Jiří Horák, předseda Českého výboru Zdeněk Nejedlý, předseda Moravské-slezského výboru (dále MSV) Leoš Janáček, předseda Německého výboru Gustav Jungbauer a předseda Slovenského výboru Milan Lichard.¹⁰

7 SMETANA, Robert. Za Vladimírem Helfertem. In *Vladimír Helfert: pokrokový vědec a člověk. Studie, korespondence a vzpomínky. Zvláštní příloha Sborníku prací filosofické fakulty brněnské univerzity*, H 9, Brno 1975, s. 63–67, zde s. 66.

8 SMETANA, Robert. V práci pro lidovou píseň. *Index*, 1936, roč. 8, č. 3, s. 30–32.

9 Srov. heslo Vladimír Helfert v Českém hudebním slovníku osob a institucí, kde není zmíněno Helfertovo působení v SÚLP [on line] http://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&action=record_detail&id=3343 [dat. 30. června 2016].

10 Poznatky k činnosti ústavu a jeho výborů čerpáme z fondu „Státní ústav pro lidovou píseň“ uloženém

Z hlediska kontinuity celé instituce je zajímavá otázka, nakolik byl Helfert angažován v její činnosti před svým příchodem do Brna. Z materiálů se nepřímou dovidáme, že byl jmenován členem Českého výboru ještě před rokem 1918 (do roku 1918 pro podnik Lidová píseň v Rakousku, od roku 1919 pro SÚLP).¹¹ Díky retrospektivním pramenům můžeme získat představu, při jaké příležitosti vědec s ústavem spolupracoval ještě za Rakouska-Uherska. Zdrojem této informace je protokol ze schůze Hlavního výboru SÚLP konané 30. dubna 1938 v Praze, kde byly vzpomenuty Nejedlého šedesátiny. Jiří Horák pronesl oslavnou řeč, jejíž obsah byl zčásti přenesen do protokolu: „*Jednatel vzpomněl dále velikých zásluh, které si získal prof. Nejedlý v době nejtěžší persekuce v r. 1917, kdy bývalá rakouská vláda žádala, aby se všechny sbírky české zaslaly do Vídně. Tehdy prof. Nejedlý svou rozhodností i rozvahou zachránil sbírky a kromě toho spolu s prof. drem Helfertem provedl rozsáhlou důvěrnou akci mezi obětavým vlasteneckým studentstvem s takovým úspěchem, že byly zdarma pořizeny opisy všech sbírek pro případ, že by český výbor byl býval nucen ustoupiti násilí a sbírky přece jen vydati do Vídně.*“ Stručná poznámka poukazující k těmto dosud neznámým skutečnostem zazněla již o rok dříve, když Z. Nejedlý na schůzi dne 30. dubna 1937 informoval o ministerském jmenování V. Helferta do funkce předsedy MSV (ze dne 28. ledna 1937) a při této příležitosti připomněl jeho „zásluhy za války“.¹² Není pochyb o tom, že Janáček znal Helferta z této stránky, jelikož v dané době společně s Nejedlým úspěšně koordinovali postup vůči rakouským úřadům.¹³ Informace tohoto typu se v inkriminované době obvykle nezapisovaly do oficiální dokumentace, i proto byly tyto skutečnosti dosud zcela neznámé.

V souvislosti s Helfertovým přestěhováním z Prahy do Brna jednal Hlavní výbor SÚLP také o jeho přestupu z Českého do Moravsko-slezského výboru.¹⁴ Po schůzi konané 5. ledna 1924 byl zaslán podnět na Ministerstvo školství a národní osvěty, které se zpět dotázalo, zda je s tímto návrhem srozuměn MSV. Byl to důvod, proč psal předseda Hlavního výboru Jiří Polívka zvláštní dopis adresovaný Janáčkově, v němž byl ministerský dotaz přepraslán na brněnskou pobočku.¹⁵ Janáček svolal na 14. května 1924 schůzi MSV, kde byla záležitost přestupu Helferta oficiálně projednána a schválena i s odkazem

v Masarykově ústavu – Archivu Akademie věd (dále MÚ-AAV), dále z dokumentace SÚLP uložené ve sbírkách Etnologického ústavu AV ČR, pracoviště Brno (dále EÚB) a ze sbírek Oddělení dějin hudby Moravského zemského muzea v Brně (dále MZM-ODH). Historie SÚLP je předmětem dlouhodobé badatelské pozornosti autorky této studie a měla by být shrnuta v samostatné publikaci.

11 MÚ-AAV, fond SÚLP, kart. 1, inv. č. 4. Všechny dále citované zápisy (protokoly) ze schůzí Hlavního výboru jsou uloženy v této jednotce a jsou řazeny chronologicky. Dokumentace k činnosti Českého výboru je torzovitá, v budoucnu není vyloučeno možné doplnění, např. z dosud nepřístupné části fondu Z. Nejedlého (taktéž v MÚ-AAV).

12 Protokoly ze schůzí Hlavního výboru konaných 30. dubna 1937 a 30. dubna 1938.

13 Text Janáčkovy stanoviska byl otištěn, viz HRABALOVÁ, Olga. K dějinám hudebněfolkloristického bádání na Moravě. *Národopisné aktuality*, 1982, roč. 19, č. 3, s. 169–178, s. 176–177.

14 Zápis ze schůze Hlavního výboru konané 5. ledna 1924 přímo o Helfertovi nehovoří, s největší pravděpodobností se jednalo o tehdy čtenou zprávu Českého výboru za rok 1923. O urgenci dané záležitosti se zmiňuje „Zpráva jednatele za r. 1925“. MÚ-AAV, fond SÚLP, kart. 1, inv. č. 4.

15 Polívkův dopis adresovaný Janáčkově, dat. v Praze 2. května 1924, odkazuje na přípis z Ministerstva školství a národní osvěty, dat. 29. března 1924. EÚB, sign. X7, fond SÚLP, složka Organizace I., rok 1924.

na údajné dřívější jednání v roce 1923. Poté Janáček ve své odpovědi Hlavnímu výboru vyjádřil souhlas s Helfertovým angažmá v Brně (příloha 1):¹⁶

„P. T. Hlavnímu výboru státního ústavu pro lidovou píseň!

Mor. slezský výbor sděluje na dotaz ze dne 2. května 1924, že souhlasí, aby prof. Dr. Vladimír Helfert byl členem mor. slz. odboru (místo členem českého odboru). Dr. Vl. Helfert s tímto přemístěním souhlasí.

Brno 15. května 1924

Leoš Janáček“

Oficiální jmenování z Ministerstva dlouho nepřicházelo, a tak ve zprávě MSV z 24. července 1925 se znovu zdůrazňuje, že výbor trvá na přeložení Helferta do Brna.¹⁷ Nominace byla urgována ještě v lednu 1926, kdy na schůzi Hlavního výboru 8. ledna 1926 Nejedlý navrhl, že není třeba déle čekat.

„Prof. Souček dále žádá, aby bylo urgováno jmenování dra Helferta členem výboru moravského. Jednatel čte koncept přípisu poslaného své doby Mšano. Prof. Nejedlý navrhuje: Dr. Helfert byl již za vlády rakouské jmenován členem výboru českého. Není tedy třeba, aby bylo zvláště žádáno potvrzení min., je-li dr. H. nyní ve výboru moravském. Stačí, když hlavní výbor prohlásí výboru moravskému, že souhlasí, aby dr. Helfert působící nyní v Brně, byl členem výboru moravského. Souček s tím souhlasí. Postup navrhovaný Nejedlým byl pak v zásadě schválen jako normativní i v jiných případech obdobných.“

Helfert se poprvé zúčastnil schůze MSV 26. listopadu 1926, avšak ani jeden z projednávaných bodů se jej přímo netýkal.¹⁸ Konkrétní úkol mu byl přidělen na následující schůzi 24. března 1927. Janáček tehdy předpokládal rychlé vytištění *Moravských písní milostných* a plánoval následující svazek. Titul měl být věnovaný „taneční písní“ a realizace měla být svěřena Vladimíru Helfertovi.¹⁹ Ten se však z příští schůze na poslední chvíli omluvil s poukazem na povinnosti v Seminárii pro hudební vědu Masarykovy university (4. května 1927). Situace se doslova opakovala 20. prosince 1927, kdy byl Helfert opět omluven, ačkoliv měl Janáček v plánu hovořit v souvislosti s ním o taneční písní.²⁰ Poměrně spolehlivě lze vydedukovat, že Janáčkovy plány se v tomto ohledu nesetkaly s aktuálními zájmy Helferta, který zůstával stranou dění a ani se v této době neúčastnil schůzí

16 MÚ-AAV, fond SÚLP, kart. 28, inv. č. 476, Janáčkův rukopis.

17 MÚ-AAV, fond SÚLP, kart. 29, inv. č. 502, *Zpráva odboru moravsko-slezského vědeckého ústavu pro lidovou píseň*, Janáčkův rukopis dat. Brno 24. července 1925. Bod 6.) *Výbor trvá na tom, aby Dr. Vlad. Helfert byl členem výboru mor.-slezského.*

18 EÚB, sign. X7, fond SÚLP, složka Organizace I., rok 1926. Na zápisu ze schůze se postupně podíleli L. Janáček, S. Souček i V. Helfert.

19 Na volbu tématu pro Helferta mohlo mít vliv povědomí rozšířené v odborných kruzích o studii, kterou psal jeho děd jako spoluautor. Viz HELFERT, Josef Alexander – HOSTINSKÝ, Otakar. *Volkslied und Tanz der Slaven*. In *Die Oesterreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild: Böhmen (I. Abtheilung)*. Wien: Verlag der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1894, s. 462–482. Srov. HOLÝ, op. cit., s. 31.

20 EÚB, sign. X7, fond SÚLP, složka Organizace I., rok 1927. Zápis ze schůze 4. května 1927 obsahuje bod 4: „*Taneční píseň obstará prof. dr. Helfert.*“ Tamtéž uloženy materiály ke schůzi 20. prosince 1927, které obsahují Janáčkův náčrt programu s bodem „V. Taneční písně naše“; v zápisu z této schůze se bod neobjevil.

Hlavního výboru v Praze.²¹ Vedle nedostatku času a důvodů organizačních zde jistě hrály roli i rozdílné názory na to, jakým způsobem se má MSV, potažmo celý Ústav profilovat. Helfert nebyl přítelem prezentace folkloru ve stylizované dramaturgii a měl svou vlastní a odlišnou představu o smyslu folkloristické práce. Například slavné vystoupení myjavských hudeců na Mezinárodním hudebním festivalu ve Frankfurtu nad Mohanem v květnu 1927, které organizoval Janáček a jako o úspěchu o něm referoval i na zmíněné schůzi MSV 20. prosince 1927, komentoval Helfert v dopise Stanislavu Součkovi velmi kriticky:

„Mám vždy z toho okázalého vystavování lidového umění živého – ať už je lidové nebo nelidové – dojem, že si jen škodíme. [...] Cizina pak na nás pohlíží jen jako na exotický národ a nic víc. Proti tomu bude dobře postavit skutečnou kulturu – tedy vědu.“²²

Přestože o vědeckosti Ústavu Janáček také velmi často hovořil, vzhledem k jeho osobnímu naturelu převládalo zaujetí folklorním materiálem, dosti vzdálené vědecké systematické. Na začátku roku 1928 se blížilo zahájení Výstavy soudobé kultury v Brně, což Janáčka i celý MSV přimělo k intenzivním přípravám. Od února do června se každý měsíc odbývalo pracovní setkání. Helfert se účastnil únorového sezení (2. února 1928), 9. března dostal za úkol připravit pro výstavu fotografie,²³ 4. dubna S. Souček doporučil, aby Seminář pro hudební vědu pod vedením Helferta spolupracoval na vytvoření mapy sebraných písní. Tato mapa byla připomínána Janáčkem na schůzi také 13. června 1928. Obecně lze dodat, že Helfert sám se v tomto období neprofiloval jako reprezentant této badatelské oblasti a zřejmě tak nebyl vnímán také okolím. Jak je patrné z korespondence, Jiří Horák tak mohl jen litovat, že Helfert nebyl pozván na I. mezinárodní kongres pro lidové umění, který se konal 7.–13. října 1928 v Praze.²⁴

Po smrti Janáčka 12. srpna 1928 nastaly v MSV výrazné personální posuny. Jiří Horák doporučil úředním i osobním dopisem Stanislavu Součkovi, aby se chopil řízení MSV. Na schůzi 1. října 1928 Helfert navrhl do funkce předsedy MSV právě Součka a Hlavní výbor tento krok schválil 20. prosince 1928. Jako místopředseda byl jednomyslně navržen V. Helfert, kterého doporučoval i J. Horák s ohledem na to, že bude v Hlavním výboru jako delegát brněnské pobočky reprezentovat odborníka na hudební stránku.²⁵ Souček svému zástupci výjimečně svěřoval vedení schůzí a většinou společně jezdili na schůze do metropole.²⁶ Jejich korespondence prozrazuje sympatický osobní vztah. Například

21 V letech 1926–1928 byli jako zástupci MSV na schůzích Hlavního výboru v Praze 8. ledna 1926, 25. dubna 1927 a 7. ledna 1928 vždy L. Janáček, S. Souček a P. Váša.

22 Moravský zemský archiv, fond G 65, kart. 2. Citováno podle PAVLICOVÁ, Martina. Z historie Státního ústavu pro lidovou píseň v Brně v meziválečném období. In *Od Pracovního výboru pro českou národní píseň na Moravě a ve Slezsku k Ústavu pro etnografii a folkloristiku 1905–1995*, L. Uhlíková (ed.) Brno: Akademie věd České republiky, 1995, s. 24–29, zde s. 25.

23 Fotografie pořizoval Státní památkový úřad pro Moravu a Slezsko, viz přípisy z 14. června 1928. EÚB, sign. X7, fond SÚLP, složka Organizace I., rok 1928.

24 MZM-ODH, pozůstalost V. Helferta, sign. D 396, dopis J. Horáka adresovaný V. Helfertovi, datovaný 17. listopadu 1928 („*Kol. Zich [Otakar Zich] mi říkal, že prý jste nebyl pozván.*“)

25 MZM-ODH, pozůstalost V. Helferta, korespondenční lístek S. Součka V. Helfertovi sign. A 1815; schůze MSV 20. prosince 1928 v Brně.

26 Na schůzích Hlavního výboru v Praze se za MSV účastnili: 9. ledna 1929 a 8. ledna 1930 Souček, Helfert, Váša; 10. ledna 1931 a 9. ledna 1932 Souček, Gregor, Helfert; 2. února 1933 Souček, Gregor (Helfert omlu-

v lednu 1932, když Helfert onemocněl trombózou, dostával od Součka dobře míněné rady. Doporučení znělo ve smyslu, že nejlepší službu udělá nyní Helfert svému oboru tím, když bude dbát na své zdraví.²⁷ Měsíc po Janáčkově smrti, 14. září 1928 Souček a Helfert přestěhovali sbírky MSV z Varhanické školy na děkanát Filosofické fakulty a řešili řadu záležitostí do té doby přehlížených. Na adresy dřívějších spolupracovníků s úspěchem rozeslali výzvu k vyplnění formuláře Reverzu, čímž se jim podařilo definitivně zajistit vlastnická práva Ústavu k získaným sbírkám.²⁸ Společně s Karlem Vetterlem se věnovali roztrídění materiálů z Janáčkovy pozůstalosti, tak aby se všechny materiály související se skladatelovou folkloristickou činností dostaly do sbírek SÚLP.²⁹

Stanislav Souček zemřel 30. prosince 1935. Během schůze MSV 27. ledna 1936 byl Helfert nominován a jednomyslně zvolen na uprázdněné místo předsedy MSV, Františka Kyselková byla současně jmenována místopředsedkyní.³⁰ Oba tyto návrhy, které přednesl Pavel Váša, byly následně schváleny v Praze.³¹ Ve vedení MSV Helfert setrval až do svého zatčení dne 14. listopadu 1939. V SÚLP řešil a rozvíjel řadu projektů, jak těch zahájených před jeho nastoupením do vedoucích funkcí, tak také těch, které sám inicioval, a tudíž ideově formoval.

2. Moravské písně milostné (MPM)

Helfertova činnost v rámci SÚLP se odvíjela v rovině úřední, stejně jako v záležitostech výhradně odborných. Navenek se jeho působení projevilo pracovním podílem na přípravě hudební stránky *Moravských písní milostných*, edice, na jejímž titulním listě nacházíme pouze jména Leoše Janáčka a Pavla Váši.³² Záhy po umělcově smrti nastala potřeba tuto publikaci dokončit. Již v září 1928 jednatel Horák vyslovil doporučení, aby se Helfert

ven); 3. března 1934 Souček (Gregor a Helfert omluveni); 2. března 1935 Gregor, Souček (Helfert omluveni); 28. března 1936, 30. dubna 1937 a 30. dubna 1938 Gregor, Helfert; 8. června 1940 Gregor.

27 MZM-ODH, pozůstalost V. Helferta, dopis S. Součka V. Helfertovi, dat. 12. ledna 1932, sign. B 737.

28 PAVLICOVÁ, op. cit., s. 25.

29 EÚB, sign. X7, fond SÚLP, složka Organizace I., rok 1928, Výroční zpráva za rok 1928.

30 Helfert obdržel svůj jmenovací dekret v dopise od jednatele J. Horáka dne 3. dubna 1937, současně se jmenováním prof. dr. Tomáše Čepa řádným členem MSV. Helfert si na Horákův dopis dopsal poznámku: (*dekret z 20. I. 37, č. 163.369/36-V/2) návrh ze 16. IV. 36.*

31 EÚB, sign. X4/198, zápis ze schůze MSV dat. 27. ledna 1936, rukopis A. Gregora podepsaný předsedou. Helfert tehdy mj. přečetl příspěvek z Ministerstva (dat. 10. ledna 1936), jímž bylo vysloveno čestné uznání člence MSV F. Kyselkové. Ve stejném smyslu srov. protokol ze schůze Hlavního výboru 28. března 1936 v Praze.

32 JANÁČEK, Leoš – VÁŠA, Pavel. *Moravské písně milostné*. I. Praha: SÚLP, Orbis, 1930–1936 [1937]. Edice vycházela od roku 1930 v šesti sešitech. V podobě knižní byla svázána s patulem a titulní stranou prvního sešitu, vyšla v roce 1937 s datem 1930. Helfertovo jméno se objevuje na s. 474 v podtitulu Seznamu zpěváků a na straně 491 v podtitulu Rejstříku nářevů. Sešitové exempláře mají navíc jednotně potištěné strany impresum s textem: LIDOVÁ PÍSEŇ / V REPUBLICE ČESKOSLOVENSKÉ / VYDÁVÁ STÁTNÍ ÚSTAV PRO LIDOVOU PÍSEŇ V ČSR. / ŘADA A / PÍSNĚ ČESKÉ A MORAVSKÉ / DÍL V. / MORAVSKÉ PÍSNĚ LYRICKÉ / SVAZEK I. / PÍSNĚ MILOSTNÉ. / I. PRAHA 1930 / NÁKLADEM STÁTNÍHO ÚSTAVU PRO LIDOVOU PÍSEŇ V ČSR. / TISKEM GRAFIE V PRAZE. Obálka se mírně odchyluje.

v této věci ihned obrátil na Nejedlého.³³ Pavel Váša pokračoval v přípravě písňových textů. V té době již byly na edici vyhotoveny posudky S. Součka a Z. Nejedlého, ale ani kritika druhého jmenovaného, ani jeho blízké kontakty s hudebním editorem, neměly ovlivnit změnu obsahu.³⁴ Stalo se tak zřejmě i díky obezřetnosti ústavních funkcionářů, jak o tom svědčí dopis Jiřího Horáka adresovaný Helfertovi 17. listopadu 1928:

„Doufám, že jste se již ujal práce o díle Janáčkově a prosím Vás o bližší zprávy v tom směru. Myslím, že spolu souhlasíme, pokud jde o způsob Vaší práce. V textu Janáčkově se ovšem již nic nemůže měniti, jde tedy jen o to, abyste se staral o hudební stránku (korektury a tisk). Snad jste se v té věci dohodl s prof. Nejedlým?“³⁵

Helfert byl v tomto smyslu pod dohledem i v brněnském prostředí, o čemž svědčí Součkova zpráva o činnosti MSV za rok 1929, která připomněla sedm vytištěných archů a zdůrazňovala, že „*korekturu tisku po stránce hudební vedl VL. Helfert, neměně při tom nijak Janáčkovy úpravy*“.³⁶

Helfert odevzdal písně do sazby v roce 1933. Teprve 3. března 1934 Nejedlý navrhl, aby Janáčkovu sbírku uzavíral rejstřík. Původně nebyl plánován, jelikož svazek byl vnímán jako první díl pokračující řady.³⁷ Sešity vycházely průběžně: 1. a 2. sešit v roce 1930, 3. sešit 1931, 4. sešit 1932, 5. sešit 1933, 6. sešit 1936,³⁸ v roce 1937 tak byl dokončen tisk a sešity byly svázány do jedné publikace s titulním listem prvního sešitu, tedy s datem 1930. Celé toto období je ve znamení urgencí zasílaných na adresu tiskárny. Helfert v závěru doplnil rejstříky zpěváků a zejména katalog nápěvů, který ve své době znamenal první systematické řešení daného úkolu. Odborná kritéria, kterými byly nápěvy tříděny, měly svůj metodologický limit a zástupci příští badatelské generace (Karel Vetterl a Jaromír Gelnar) tato omezení přesvědčivě pojmenovali a současně navrhli komplexnější řešení.³⁹

Zajímavé bylo též jednání o atribuci. Otázku otevřel Jiří Polívka na schůzi Hlavního výboru 8. ledna 1930. Helfert sám navrhl postup, že „*na konci tisku bude poznámka o jeho spolupráci*“. O dva roky později se na stejné platformě řešila otázka honorářů. Souček tehdy referoval o rozdělení honoráře za uvedenou edici:

„Po zesnulém dru. L. Janáčkově se ujal vedení hudební stránky edice prof. dr. Vlad. Helfert, který také provádí korekturu. [...] Za 1 tiskový arch publikace byl své doby ustanoven celkový honorář 500 Kč, jež se rozdělují rovným dílem mezi oba redaktory (tj. vydavatelé textů a nápěvů dostanou každý po 250 Kč). Dru. Helfertovi bude vyplacena polovice honoráře, který by byl připadl dru. L. Janáčkově t. j. 125 Kč za tiskový arch čili 1/4 honoráře celkového. Tedy za 4 sešity

33 Dopis Horáka adresovaný S. Součkovi, dat. 20. září 1928. EÚB, sign. X7, fond SÚLP, složka Organizace I., rok 1928.

34 Na schůzi Hlavního výboru SÚLP, která se konala 4. listopadu 1929, bylo všemi hlasy rozhodnuto, že sbírka *Moravské písně milostné* nebude tištěna ve fonetickém přepisu.

35 MZM-ODH, pozůstalost V. Helferta, sign. D 396, dopis J. Horáka datovaný 17. listopadu 1928.

36 MÚ-AAV, fond SÚLP, kart. 29, inv. č. 502, výroční zpráva MSV za r. 1929.

37 Imprimatur rejstříků Helfert podepisoval v srpnu 1935.

38 Časová proluka mezi 5. a 6. sešitem byla způsobena nedostatkem finančních prostředků v době hospodářské krize.

39 VETTERL, Karel – GELNAR, Jaromír. Nad katalogy písňových nápěvů. *Český lid*, 1962, roč. 49, s. 241–249. Srov. též HOLÝ, op. cit., s. 32–33.

po 6 tisk. arších dostane prof. Helfert úhrnem (125 x 24) 3000 Kč. Zbytek honoráře Janáčkova případně pozůstalosti.“

Na téže schůzi Hlavního výboru v Praze 9. ledna 1932 také zazněl poučený dotaz Dobroslava Orla na rozsáhlou Janáčkovu předmluvu, o které věděl díky Aloisi Kolískovi. Helfert tehdy odpovídal, že může být v pozůstalosti a že o ní MSV nic neví. Souček pragmaticky navrhl, aby bylo do protokolu napsáno, že se žádná předmluva neztratila. Nemáme další indicie o tom, že by ji někdo v Janáčkově pozůstalosti hledal v souvislosti s vydáním MPM, ostatně sbírky byly nezkatalogizované a trvalo další desetiletí, než byly Janáčkovy rukopisy identifikovány. Část z Janáčkovy plánované pětidílné předmluvy k *Moravským písním milostným* otiskl Jiří Vysloužil v edici *Leoš Janáček – O lidové písni a hudbě: dokumenty a studie*.⁴⁰

3. Zájem o ústavní sbírky a jejich odborné zpracování

Díky zvolenému tématu máme možnost sledovat Vladimíra Helferta při aktivitách, které byly při charakterizování jeho vědeckého typu dosud neznámé. Máme zde na mysli jeho studium, zpracování a odborné posuzování sbírek SÚLP, o jejichž získávání instituce usilovala kontinuálně i ve dvacátých a třicátých letech 20. století. Podle finančních možností se postupně odkupovaly od sběratelů výsledky jejich práce a MSV tak činil na základě odborných posudků, které zadával respektovaným odborníkům. I na tomto poli lze spatřovat Helfertovu uvážlivost. Odmítl vypracovat doporučení na písňovou sbírku Antonína Novotného (1858–1947), když neměl možnost seznámit se s jejím obsahem. Naopak velmi pozitivně kvitoval práci sběratele Bohuslava Indry (1891–1961), jehož obsáhlý konvolut byl vzápětí do ústavu zakoupen.⁴¹

Bezprostředně po svém nástupu do funkce předsedy MSV Helfert rozhodl uspořádat nový plošný nábor sběratelů. Vědcovo zaujetí je patrné i z rukopisných konceptů dopisů, jimiž byly osloveny školní inspektoráty, muzejní organizace a kulturní zařízení. Akci sumarizoval Helfert na schůzi MSV 16. března 1937: ústav oslovil padesát okresních školních inspektorátů a všechna krajinská (regionální) muzea v Zemi Moravskoslezské. Přípis žádal o upozornění na osoby vhodné pro spolupráci při sbírání lidových písní a hudby, dotazoval se na existenci rukopisných i tištěných sbírek v terénu i v muzejních sbírkách, či zda v kraji žijí zpěváci vhodní pro zachycení na „gramofonové desky“. Výsledkem této akce byl masivní nárůst informátorů, jejichž údaje byly zaneseny do zvláštní kartotéky nových spolupracovníků. Jednalo se o 96 nových sběratelů ze 75 míst. Jejich dopisy přicházely v únoru a březnu 1937 také na základě výzvy v denním tisku (*České slovo* aj.). Helfertovy rukopisné soupisy budoucích spolupracovníků čítají tři fólia formátu B5,

40 Srov. Jiří Vysloužil v edici *Leoš Janáček, O lidové písni a lidové hudbě: dokumenty a studie* (Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955, s. 503–509, 442–445, 622–624). V kompletní podobě a pořadí se Janáčkova předmluva připravuje k otištění ve druhém dílu Janáčkova *Folkloristického díla*, řada I, sv. 3–2 (Editio Janáček Brno), kde budou vyhodnoceny a uveřejněny starší verze.

41 EÚB, sign. X7, fond SÚLP, složka Organizace I., rok 1930, zápis ze schůze 20. listopadu 1930, rukopis K. Vetterla.

poté předal agendu Aloisu Gregorovi, který dopsal další desítky potencionálních spolupracovníků.⁴² (Příloha 2) V roce 1938 Helfert plánoval učinit jejich důkladnou kritiku a sběratelé, kteří by prošli tímto výběrem, měli obdržet přesně vypracované pokyny pro sbírání. Tyto plány však již badatel nestihl realizovat.

Díky archiváliím máme možnost doložit, že na rozsáhlý archiv písní měl zásadní vliv Helfertův způsob myšlení a kritický přístup k pramenům, který se začal do činnosti MSV prosazovat s jeho příchodem. Již na schůzi 18. dubna 1928 lze sledovat snahu o systematictější třídění písní. V zápisu ze schůze (shodou okolností rukopis Helfertův) lze číst v bodě 3: „*Bude pořízen lístkový katalog všech písní. Za tím účelem zjedná Helfert tři posluchače, kteří materiál rozepíší. Odměna bude nabídnuta: 5 Kč za hodinu.*“⁴³

Zpráva MSV za rok 1928 vykazuje úspěšné plnění tohoto úkolu a je unikátní v tom smyslu, že dokládá společné katalogizační úsilí Janáčka a Helferta:

„[...] *Za to začal nový listový katalog, mající i počáteční nápěvky; pořídili je pod dozorem Leoše Janáčka a Vladimíra Helferta 24. IV. až 26. VI. Frant. Kaizrlík, F. Kocman, J. Šereda a L. Šupitová; celkem zregistrováno tak 16.521 čísel.*

Práce ta bude doplněna po roztrídění archivu čísly dosud nezkatalogizovanými. Nový tento katalog ukázal se nutným při přípravách k Výstavě soudobé kultury.“⁴⁴

Helfert zůstal vůdčím duchem katalogizačních prací i v následujících letech, tedy i v době předsednictví S. Součka, jak o tom svědčí zápis ze schůze MSV konané 7. února 1930:

„[Předseda] *upozorňuje, že písňový materiál bude nutno přerovnat, kterýžto úkol vzal na sebe Dr. Helfert. Nové sbírky budou katalogizovány s označením II. na nově zakoupeném papíře (podle vzorku). Práci budou prováděti posluchači z hudebně věd. semináře pod dohledem prof. Helferta (honorář 5 Kč na hodinu). Schváleno zakoupení 400 archů papíru a honorování katalogizační práce. Paralelně s katalogizací má se prováděti i opis písňového materiálu. Originály nemá editor užívatí pro tiskárnu. Přijato jednohlasně. Předseda dává k debatě i otázku získávání důvěrníků pro Ú.L.P. [SÚLP] a pořízení rejstříku sběratelů. [...] Usnešeno také propagovati činnost ÚLP rozhlasem ve formě přednášky s ukázkami. Vypracování přednášky ujme se prof. Helfert.*“⁴⁵

O rok později, na schůzi 25. června 1931 jsou komentovány pokračující práce: „*Dr. Helfert informuje výbor, jak pokračuje katalogizace. Větší sbírky jsou již hotovy. Jeden ze studentů bude pracovat i o prázdninách.*“⁴⁶ Na korespondenčním listě z 3. ledna 1933 Helfert hlásí Aloisu Gregorovi, že bylo dokončeno opisování a katalogizační práce tak, „[...] *že nyní zbývají ke zpracování pouze nové přírůstky, tím je dokončeno to, co nynější výbor po [smrti] Janáčkově si předsevzal.*“⁴⁷

42 EÚB, sign. X3/82.

43 EÚB, sign. X7, fond SÚLP, složka Organizace I., rok 1928.

44 K uvedeným jménům je v archivu a knihovně MU jediná zmínka – Kaizrlíkova práce s názvem *Lenaus epische Dichtungen*, rukopis, 131 f.

45 EÚB, sign. X7, fond SÚLP, složka Organizace I., rok 1930, rukopis K. Vetterla.

46 EÚB, sign. X7, fond SÚLP, složka Organizace I., rok 1930, rukopis A. Gregora.

47 EÚB, sign. X4/193.

Ve zprávě za rok 1934 se objevuje zmínka o čerpání dotace na proplacení katalogizačních prací, na nichž pracoval Jan Chlup.⁴⁸ Současně byla zahájena katalogizace podle sběratelů, na které pracoval zejména Karel Vetterl a tuto činnost ukončil v roce 1935. Další posuny a specifikace katalogizačních parametrů jsou patrné pod Helfertovým vedením v roce 1936, jelikož Zpráva o činnosti za tento rok hlásí, „[...] že se nadále pracuje na pořizování melodického katalogu nasbíraných písní. Práce se děje za účasti vybraných posluchačů z hudebně vědeckého semináře při filos. fakultě Masarykovy univ.“⁴⁹

Pedagog Helfert zde využíval možnost zapojit do práce studenty, kterým byla tato problematika blízká. Je pozoruhodné, jak uměl rozeznávat talenty a pro jejich angažování a zejména pro získání prostředků na jejich odměny vyvíjel nemalé úsilí. Společně se S. Součkem tak získali pracovníky, jejichž jména jsou dnes nejen symbolem trvalého odkazu hudební folkloristiky, ale obecného kulturního přínosu: Roberta Smetanu, Bedřicha Václavka a Karla Vetterla. Čeněk Gardavský byl takto zaměstnán jako pomocná vědecká síla na Filosofické fakultě a Helfert mu zařídil stipendium pro nezaměstnanou inteligenci.

Plně se tak potvrzují slova Jiřího Vysloužila, který do ústavu sice nastoupil až po 2. světové válce, nicméně byl svědkem pracovního elánu a erudice většiny výše zmíněných osobností. V bilančním článku o historii ústavu se vyjádřil, že „[...] první kroky k zvědecké práci položil až prof. Vlad. Helfert, jehož podněty nyní důsledně provádí, doplňuje a rozvíjí od r. 1945 nově reorganizovaný výbor.“⁵⁰

4. Fonografická akce III. třídy České akademie věd a umění

Vedle úředních úkolů a pravidelné péče o archiv V. Helfert zdědil po S. Součkovi spolupráci na fonografickém projektu, který organizovala III. (dialektologická) třída České akademie věd a umění. První etapa se uskutečnila 19. září až 1. listopadu 1929 ve spolupráci s francouzskou firmou Pathé. Akci vedl do své abdikace Josef Chlumský, o nahrávání lidových písní se zasloužili Otakar Zich, Karel Plicka, Josef Hutter a francouzskou stranu zastupoval Henry Barraud.⁵¹

Třebaže členové MSV pod Součkovým vedením zprostředkovali v Praze návštěvu zpěváků, organizátoři akce je k nahrávání údajně nepozvali.⁵² Brněnský výbor přesto

48 EÚB, sign. X, fond SÚLP, složka Organizace I., rok 1934/5, rukopis A. Gregora korigovaný S. Součkem. Jan Chlup (1889–1968) se později soustředil na speciální pedagogiku a publikoval řadu studií týkajících se péče o postižené děti.

49 MÚ-AAV, fond SÚLP, kart. 29, inv. č. 502, zpráva MSV za rok 1935 a 1936.

50 VYSLOUŽIL, Jiří. K organizaci hudebně lidopisného bádání na Moravě a ve Slezsku. In *Musikologie* sv. 2, Praha – Brno – Bratislava: Svaz československých skladatelů, 1949, s. 214–220, zde s. 217–218.

51 KRATOCHVÍL, Matěj. Úvod. In *Lidová hudba v Československu (Nahrávky Fonografické komise České akademie věd a umění) 1929–1937*, ed. M. Kratochvíl. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., 2009, s. 22–42. Zpráva CHLUMSKÝ, Josef. Fonografický a gramofonový archiv České akademie věd a umění. *Časopis pro moderní filologii*, 1930, roč. 16, s. 189–192.

52 Referát MSV na schůzi Hlavního výboru v Praze 8. ledna 1930, konané za účasti Součka, Váši a Helferta.

neustával v aktivizování sítě zpěváků, kteří by připadali v úvahu pro příští akce, a ještě v roce 1932 přicházely desítky návrhů přímo z terénu jako dozvuky akce v roce 1929.

O připravované druhé fázi nahrávání se Helfert dozvěděl nové podrobnosti na schůzi Hlavního výboru 28. března 1936 v Praze a navštívil tehdy J. Chlumského. Ten však 15. května 1936 oslovil ředitele konzervatoře v Brně Jana Kunce a žádal jej o doporučení vhodných osob na Moravě.⁵³ Výbor MSV byl velmi zmaten a rozhořčen a doporučil Helfertovi, aby na tuto informaci reagoval dopisem J. Kuncovi.

Na schůzi 7. prosince 1936 pak Helfert svým kolegům v Brně zevrubně referoval o problematice komunikaci, která se na konto toho vyvinula s Fonografickou komisí ČAVU a jejímž důsledkem byl přesun termínu de facto o rok později. Ve zprávě za rok 1936 MSV sumarizoval četné aktivity a snahy, které se projeví zasláním jednašedesáti adres zpěváků.⁵⁴ Nahrávky byly nakonec pořízeny v Praze 25. – 29. října 1937 ve spolupráci s firmou Esta v režii Josefa Huttera, bez aktivní účasti členů MSV. Ti sami na sklonku roku 1937 žádali o sdělení jmen zpěváků, kteří se ve druhé etapě nahrávání zúčastnili.⁵⁵

5. Edice českých zlidovělých písní

Druhý velký projekt, jímž se Helfert z titulu své funkce zabýval a jehož zahájení se datuje do období před jeho nástupem do funkce předsedy MSV, byla edice Roberta Smetany a Bedřicha Václavka *České světské písně zlidovělé*.⁵⁶ Přípravné fáze byly podporovány průběžně od roku 1930 a v agendě SÚLP se po celou dobu objevují pobídky k dokončení rukopisu. Na schůzi ústředí se rozhodlo, že práci Václavkovu a Smetanovu prohlédnou v roce 1934 Helfert a Jan Jakubec, o dva roky později (28. března 1936) byl referát svěřen Franku Wollmannovi a Zdeňku Nejedlému. Na schůzi MSV 4. května 1936 dostal Helfert za úkol urgovat mladší kolegy, „[...] aby si s prací pospíšili“.⁵⁷

Realizátoři projektu měli k tehdejšími autoritám SÚLP blízký vztah. Robert Smetana byl žákem Helfertovým, na edici pracoval s doporučením od Stanislava Součka; literární vědec B. Václavek prošel seminářem u Jana Jakubce.⁵⁸ Všem třem jmenovaným pedagogům byl první svazek dedikován.

Vladimír Helfert se pak opakovaně snažil o jmenování Smetany a Václavka za členy MSV a vytvářel pro ně vhodné pracovní podmínky.⁵⁹ Smetana se zajímal o členství v Ústa-

53 Dopis J. Chlumského uložen v EÚB, sign. X3/5/43.

54 Zpráva za rok 1937 dokonce hovoří o 80 zaslaných kontaktech. Viz Zprávy o činnosti MSV za léta 1936 a 1937. EÚB, sign. X7, fond SÚLP, složka Organizace II.

55 Zápis ze schůze MSV konané 20. prosince 1937. EÚB, sign. X7, fond SÚLP, složka Organizace II., rok 1937.

56 VÁCLAVEK, Beřich – SMETANA, Robert. *České světské písně zlidovělé*. Část I. *Písně epické*. Svazek 1. *Slovesný, hudební a obrazový materiál písní*. Praha: ČSAV, 1955.

57 EÚB, sign. X7, fond SÚLP, složka Organizace II., rok 1936, zápisy ze schůzí MSV 4. května a 7. prosince 1936. Rukopis A. Gregora.

58 Podrobněji viz MOŽNÝ, Ivo. Bedřich Václavek jako sociolog masové kultury. *Sociologický časopis*, 1968, roč. 4(3), s. 362–371.

59 R. Smetana studoval u V. Helferta v letech 1924–1929, v roce 1934 obdržel doktorát na základě disertace *O hudebních idiotismech v lidovém zpěvu evangeliků velkolhoteckých*. Do SÚLP se hlásil s nabídkou spolu-

vu ještě za Janáčkovy života, společně s Václavkem se o to pokoušeli znovu v roce 1934. Jejich nabídku tehdy MSV přijal jednomyslně a toto doporučení bylo zasláno do Prahy.⁶⁰ Již tehdy však docházelo k politizaci perzónálních otázek, o čemž nacházíme pasáž i v dopise Nejedlého Helfertovi. Z materiálu vyplývá, že přijetí Václavka bylo již v polovině 30. let komplikováno jeho levicovou orientací. I Nejedlý se v této situaci cítí být tím, kdo by „jen ještě škodil“, a o Václavkovi dále píše v dopise adresovaném Helfertovi: „*Má práve vydávat Znárodnělé písně [!], a tak tedy by snad šlo ho alespoň podepřít, aby ti páni nahoře viděli, že za ním někdo stojí.*“⁶¹ Helfert urgoval jmenování obou editorů v květnu 1937 na ústředí SÚLP.⁶² V případě Bedřicha Václavka lze sledovat nechuť k jeho jmenování kontinuálně. Ze zřejmých důvodů se tato nevěle po roce 1938 dále vystupňovala, a on se proto nikdy nestal členem SÚLP.⁶³ Robert Smetana se dočkal kýženého členství teprve 14. května 1941.

Silnou výpovědní hodnotu má dopis B. Václavka adresovaný V. Helfertovi a datovaný 26. září 1938.⁶⁴ Václavek a Helfert se v předzvěsti dramatických událostí dohodli, že rukopis sbírky zlidovělých písní bude uložen v seřfu Anglo-Pragobanky v Olomouci s dispozičním právem pro R. Smetanu a B. Václavka. Oním potvrzením bylo převedeno dispoziční právo na MSV pro případ, že by sami editoři nemohli rukopis vyzvednout. Uprostřed válečných událostí byla kopie rukopisu předána do sbírek Hudebního archivu Moravského zemského muzea v Brně.⁶⁵

I když se B. Václavek nedožil otištění velkého společného díla (1955), zanechal literární a hudební vědě pozoruhodný odkaz, jehož součástí jsou i další publikace a studie připravované společně s R. Smetanou. Oba tak položili základ vědeckému poznání ve významné badatelské oblasti, která byla až do jejich nástupu ve dvacátých letech 20. století přehlížena a nedoceněna.⁶⁶

---

práce na sbírce zlidovělých písní na doporučení Stanislava Součka už v listopadu 1927 (adresátem dopisu byl L. Janáček), dopisem 16. září 1933 nabídl ústavu svou sbírku písní z okolí Dačic (Velké Lhoty).

60 EÚB, sign. X7, fond SÚLP, složka Organizace II., rok 1935, nedatovaný zápis, rukopis A. Gregor, ante 2. března 1935.

61 HANZAL, Josef. Zdeněk Nejedlý a Vladimír Helfert v dopisech. In *Z bojů za českou hudební kulturu*, S. Zacharová (ed.), Praha: Academia, 1979, s. 165–273, zde s. 266–267. Dopis není datovaný, editoři jej přibližně umístili do období „po srpnu 1933“.

62 Dopis dat. 8. května 1937, EÚB, sign. X7, fond SÚLP, složka Organizace II., strojopis s vlastnoručními iniciálami V. H.

63 Ve zprávě MSV za období 1940–1946 se praví: „*Mor.-sl. výbor vzpomíná s hlubokým dojetím též tragické smrti dr. Bedřicha Václavka, statečného bojovníka za lepší příští našeho národa, výborného znalce písní zlidovělých a krajských. Zesnulý nebyl sice našim členem, ale pracoval léta společně s námi. Vzrušené události v l. 1938–1939 zabránily, že ministerstvo školství a národní osvěty náš návrh na jeho jmenování členem Mor.-slezského výboru už kladně nevyřídilo.*“ MÚ-AAV, fond SÚLP, kart. 29, inv. č. 502; dat. 26. 9. 1946, rukopis A. Gregora.

64 Dopis B. Václavka adresovaný V. Helfertovi, datovaný 26. září 1938. EÚB, korespondence sign. B4, složka B. Václavek.

65 Tamtéž je uloženo potvrzení o převzetí sbírky do depozita Moravského zemského muzea, datované 22. února 1940. Vystavil je Jan Racek při převzetí kopie sbírky.

66 VÁCLAVEK, Bedřich – SMETANA, Robert. *Český národní zpěvník. Písně české společnosti 19. století*. Praha: Melantrich, 1940. Titíž. *O české písní lidové a zlidovělé*. Praha: Svoboda, 1950 aj.

6. Za okupace

Podobně jako tomu bylo u dalších institucí, byla činnost SÚLP za okupace ochromena. Negativní tendence se objevovaly v mnoha parametrech již v období na sklonku předmnichovské republiky. V roce 1938 se MSV pod Helfertovým vedením sešel třikrát – 25. dubna, 20. června a 14. října 1938.⁶⁷ V průběhu roku se projednávaly věci spojené s nákupem a získáváním sbírek, záležitost rukopisu zlidovělých písní, návrh Josefa Černíka na pořízení mapy sběrů. Také se jednalo o návratu Hynka Bíma ze Slovenska, kde se od roku 1938 projevovaly fašizující tendence a členové Slovenského výboru, kteří byli české národnosti, se vraceli do Prahy a do Brna. Přesto ještě členové MSV věřili v blízký rozvoj terénních aktivit, jak o tom hovoří zpráva za rok 1938, která vysoce hodnotila dříve zmiňovanou akci zaměřenou na obnovení sítě sběratelů: „*Je třeba míti za to, že na tomto širokém základě bude míti naše sběratelská akce žádoucí úspěch.*“⁶⁸

Události spojené s Mnichovskou dohodou ale učinily konec všem plánům na systematickou a státem podporovanou práci. Dne 24. dubna 1938 se konal sjezd Sudetoněmecké strany v Karlových Varech, kde Konrad Henlein vyhlásil program, obsahující mj. návrh na okleštění území Československa. V žádných oficiálních dokumentech napříště nenajdeme vyjádření SÚLP směřovaná k tehdejší politické situaci. Z období mezi vyhlášením Karlovarského programu a podpisem Mnichovské dohody je zřejmé moment, kdy se výbor pod Helfertovým vedením hodlal vyjádřit k chystanému německému záboru Břeclavska. Svědčí o tom náčrt psaný rukou Helfertovou. Tento text, pokud by vůbec někdy dostal podobu oficiálního stanoviska, by musel být bez pochyby v době Protektorátu z dokumentace odstraněn:

„*Vzhledem ke stanovení konečné hranice na jižní Moravě dovoluje si Mor.-slez. výbor upozorniti, že Břeclav s okolím patří po stránce národního rázu moravského, jak se jeví v lidové písni k výrazným mor. končinám, že je těžko myslitelné, že by tento kraj měl být zabrán německou říší. Vynikající badatelé souhlasně označují Břeclavsko za národopisně nejsvráznější kraj moravský. Znamenalo by těžkou kulturní škodu, kdyby měl právě tento kraj být ztracen.*“⁶⁹

V dubnu a prosinci 1938 Horák s Helfertem řešili otázku honoráře za přípravu Moravských písní milostných,⁷⁰ na jaře příštího roku již byla aktuální otázka reorganizace celého ústavu. Po nastolení Protektorátu byl v Bratislavě oficiálně zrušen Slovenský výbor. Jak psal J. Horák v dopise V. Helfertovi 14. dubna 1939, počítalo se s tím, že Německý výbor bude „[...] *přičleněn k obdobným institucím říšským. Proto jsem napsal předsedovi němec-*

67 Všechny zápisy schůzí MSV od prosince 1937 do roku 1939 mají atypickou podobu strojopisu bez rukopisných poznámek a podpisů, jsou psány ve shodné úpravě, na stejném psacím stroji a stejném papíře. Mají jen strojopisný podpis Č. Gardavského, jsou maximálně stručné a s největší pravděpodobností se jedná o náhradní materiály vytvořené v souvislosti se zatčením V. Helferta. Jeho jméno figuruje jen na seznamu přítomných a v projednávaných budech se vůbec neobjevuje.

68 EÚB, sign. X7, fond SÚLP, složka Organizace II., rok 1938.

69 EÚB, sign. X7, fond SÚLP, složka Organizace II., rok 1937, 1 f., nedat., rukopis Helferta, zde přepsáno v definitivní verzi bez škrťů.

70 MZM-ODH, pozůstalost V. Helferta, dopisy z 1. 4. 1938, sign. D 399; 17. 12. 1938, sign. D 400.

keho výboru prof. Jungbauerovi, aby uvažoval o nové organizaci německého výboru, který by se stal ústavem zcela samostatným a organizačně neměl s výbory českými nic společného.“⁷¹

Tyto záležitosti J. Horák naznačoval V. Helfertovi již v dopise 9. března, když předtím věci projednal se Z. Nejedlým a diskutoval o nich individuálně na Ministerstvu školství a národní osvěty. Helferta požádal o svolání brněnského výboru a sdělení usnesení. Ten tak učinil a po schůzi 8. května 1939 mohl 12. května Horákovi odpovědět, že MSV s návrhem na reorganizaci souhlasí.

Z materiálů není vůbec zřejmé, zda se Hlavní výbor sešel v Praze na schůzi i na jaře 1939. Dne 14. listopadu 1939 byl Vladimír Helfert zbaven profesury a zatčen gestapem.

Dokumentace dál hovoří jen o schůzi Hlavního výboru 8. června 1940, kde bylo obnoveny složení výborů tak, aby se zamezilo možným negativním dopadům na činnost SÚLP. Na základě dřívějšího doporučení Helferta byl předsedou MSV zvolen Alois Gregor.⁷² Po Helfertově zatčení jeho jméno z materiálů SÚLP naprosto vymizelo. Mohlo se objevit až v retrospektivní zprávě o činnosti MSV za období 1940–1945, v textu předsedy A. Gregora, který v nejvyšší úctě vzpomněl svého předchůdce:

„Přetěžkou ztrátu utrpěl náš výbor úmrtím prof. dr. Vlad. Helferta 18. května 1945. Opustil nás ve chvíli, kdy se celý náš národ těšil upřímně ze svobody po tak těžkém utrpení nabitě, ve chvíli, kdy bylo tolik zapotřebí zanícených, energických a rozšafných mužů, jako byl on. Toužebně jsme čekali, že se zase ujme vedení v našem výboře, neboť tam byl vpravdě důstojný nástupce prof. dr. Stanislava Součka a bez nadsázky jeho duši. Poskytl nám velmi ochotně pohostinství v místnostech semináře pro hud. vědu při Masarykově universitě. U něho jsme měli umístěny své sbírky, u něho jsme konali své schůze. On přibíral k práci v našem výboře některé ze svých posluchačů, kteří měli o lidovou poesii zájem, tak zejména Čeňka Gardavského. Zachováme mu poprávu nejkrásnější vzpomínku i jako vzácnému člověku, v dějinách našeho výboru i nepochybně celého ústavu bude mu patřit vždycky jedno z nejčestnějších míst.“⁷³

7. Závěrem

Ačkoliv by výše uvedený citát mohl náš text ukončit, nabízí se znovu podtrhnout některé významné momenty charakterizující Helfertova stanoviska a přístupy k dané tematické oblasti. V první řadě je nutno zdůraznit mnohovrstevnatost a komplexnost Helfertova zájmu o hudební kulturu, který se projevuje napříč všemi žánry a který má základ v rodinné tradici. Jeho nadčasový přístup k problémům hudební folkloristiky byl daný mimořádným hudebně-estetickým vzděláním a cítěním a v prvních desetiletích 20. století byl podmíněn definitivním překonáním názoru, že se lidová píseň ztrácí současně se zánikem tradičního životního stylu. Dynamické pojetí lidové písně, které Helfert bezpochyby

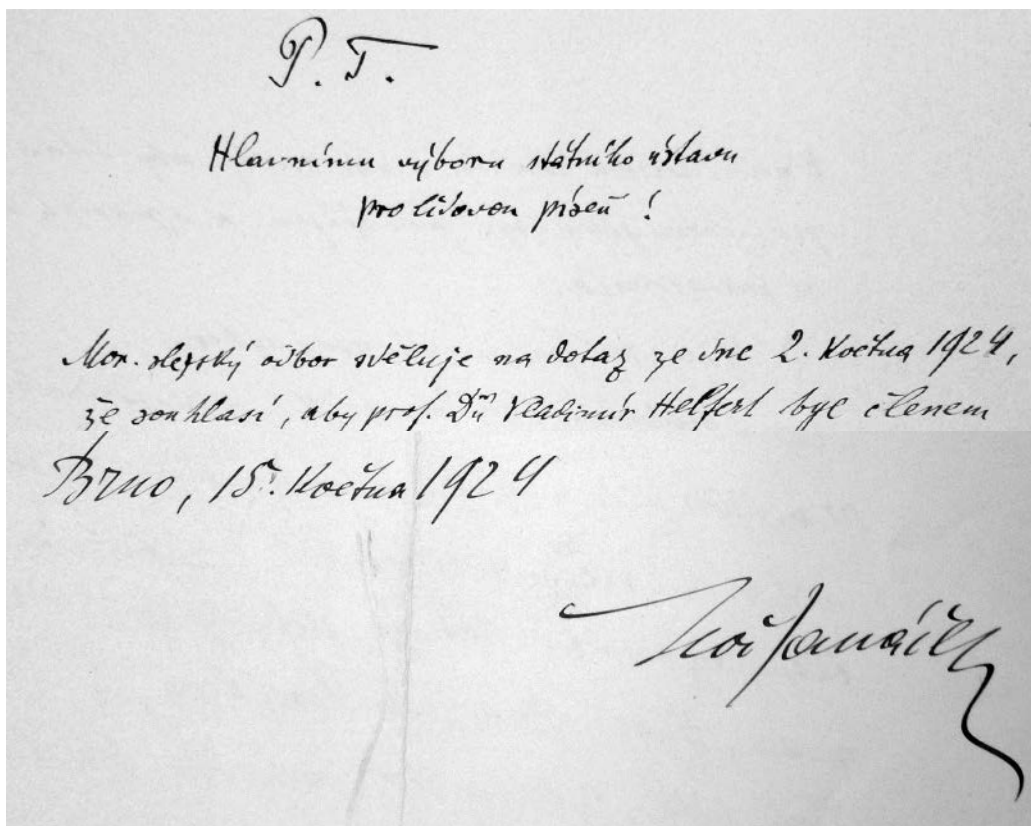
71 MZM-ODH, dopis z 14. 4. 1939, sign. D 401. Helfert si na dopis poznamenal: *Odp. 14. IV. 39: „souhlasím / Budu v Praze a věci projednáme.“*

72 MÚ-AAV, fond SÚLP, kart. 29, inv. č. 500. Gregor tento úkol zastával až do roku 1948, kdy po komunistickém převratu dopisem z 24. června 1948 ze své vůle abdikoval.

73 MÚ-AAV, fond SÚLP, kart. 29, inv. č. 502, zpráva MSV za období 1940–1945, dat. 26. 9. 1946, rukopis A. Gregora.

převzal od Otakara Hostinského, bylo teoretickou oporou pro trvalý a znovu probuzený zájem o situaci v terénu a o evidenci výsledků zasahující všechny písňové druhy. Do práce ve SÚLP Helfert vnesl kritický přístup k pramenům a smysl pro jejich systematické a vědecké zpracování. Nanejvýš zajímavé je zjištění, že první kroky v tomto směru vykonával společně s Leošem Janáčkem, což také může vysvětlovat vědcevu zásadní proměnu a názorový posun při hodnocení Janáčkovy uměleckého fenoménu. K folkloristické práci přivedl řadu talentovaných studentů ze Semináře pro hudební vědu Masarykovy univerzity, z nichž se mnozí později v dané badatelské oblasti profilovali jako autority a vzory pro příští generace. Podobně jako další členové SÚLP, většinu organizačních aktivit Helfert dělal bez nároku na finanční odměnu, v případě *Moravských písní milostných* se jeho jméno neobjevilo ani na titulní straně edice. Svoje snažení na tomto poli vždy vykonával s vědomím širších souvislostí a s pokorou.

Studie vznikla v rámci projektu GA ČR č. 16-14263S.

Obr. 1. Janáčkovy potvrzení zájmu o členství Vladimíra Helferta v Moravsko-slezském výboru SÚLP. Zdroj: MÚ-AAV, fond SÚLP, inv. č. 476.

Helfert		
<u>Bystrice n. P.</u>	Josef Basella, řed. uč. (školař). Frant. Kadlec, sborn. píš. osv. Polabk.	Měst. muzeum - Bystrice a Servít. " " " 82
<u>Kroměříž</u>	Oldř. Berá, prof. st. real. v. v. Kaldova ul. Aug. Fajst, řed. uč. (Kaldova ul.).	Okres. škol. výbor v Kroměříži.
<u>Kvaseč</u>	Ant. Galoc, osv. učitel.	Okres. škol. výbor v Jihlavě
<u>Stelma u Jihlavy</u>	Vladimír Urbánek, uč. obec. šk. Vysoká škola lid. uč. v Jihlavě	Okres. směr. výbor v Stelma u Jihlavy (Měst. muzeum v Stelma u Jihlavy).
<u>Litovel</u>	Josef Burian, řed. uč. (ob. šk.) Jan Burian, řed. uč. (ob. šk.)	Měst. muzeum v Litovli.
<u>Moravice</u>	Josef Pícl, osv. uč. a zpěvák morav. lid. písní př. 1880, k čemuž sbíral nápěvy a písně z lidu.	Muzeum v Moravici.

Obř. 2. Začátek Helfertova soupisu nových sběratelů spolupracujících se SÚLP.

Zdroj: EÚB, sign.-x3-4-82.

Bibliography

Sources

Moravské zemské muzeum, Brno, fond pozůstalost V. Helferta, korespondence (sign. A), studie (sign. S).

Masarykův ústav – Archiv Akademie věd, Praha, fond Státní ústav pro lidovou píseň.

Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha, sbírky pracoviště Brno.

Literature

HANZAL, Josef. Zdeněk Nejedlý a Vladimír Helfert v dopisech. In *Z bojů za českou hudební kulturu*, S. Zacharová (ed.), Praha: Academia, 1979, s. 165–273.

HELFFERT, Josef Alexander – HOSTINSKÝ, Otakar. Volkslied und Tanz der Slaven. In *Die Oesterreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild: Böhmen (1. Abtheilung)*. Wien: Verlag der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1894, s. 462–482.

HELFFERT, Vladimír. Contributo alla storia della „Marseillaise“. *Rivista musicale italiana*. Torino: Bocca; 1922, s. 622–638.

HELFFERT, Vladimír. K otázce našeho hudebního folkloru. *Morava, měsíčník pro život sociální, vědecký a umělecký*, 1925, roč. 1, s. 230–236.

- [HELFFERT, Vladimír] V. H. Poměrem maďarské lidové písně k slovenské se zabývá Béla Bartók“ [...]. *Časopis Matice moravské*, 1937, roč. 61, s. 455–457.
- HOLÝ, Dušan. Metodologický přínos Vladimíra Helferta pro studium hudebního folkloru. In *Vladimír Helfert v českém a evropském kontextu*, R. Pečman (ed.) Brno: Svaz českých skladatelů a koncertních umělců, 1987, s. 31–34.
- HRABALOVÁ, Olga. K dějinám hudebněfolkloristického bádání na Moravě. *Národopisné aktuality*, 1982, roč. 19, č. 3, s. 169–178.
- CHLUMSKÝ, Josef. Fonografický a gramofonový archiv České akademie věd a umění. *Časopis pro moderní filologii*, 1930, roč. 16, s. 189–192.
- JANÁČEK, Leoš – VÁŠA, Pavel. *Moravské písně milostné*. I. Praha: SÚLP, Orbis, 1930–1936 [1937].
- KRATOCHVÍL, Matěj. Úvod. In *Lidová hudba v Československu (Nahrávky Fonografické komise České akademie věd a umění) 1929–1937*, ed. M. Kratochvíl. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., 2009, s. 22–42.
- MOŽNÝ, Ivo. Bedřich Václavek jako sociolog masové kultury. *Sociologický časopis*, 1968, roč. 4(3), s. 362–371.
- PAVLICOVÁ, Martina. Z historie Státního ústavu pro lidovou píseň v Brně v meziválečném období. In *Od Pracovního výboru pro českou národní píseň na Moravě a ve Slezsku k Ústavu pro etnografii a folkloristiku 1905–1995*, L. Uhlíková (ed.) Brno: Akademie věd České republiky, 1995, s. 24–29.
- PEČMAN, Rudolf. *Vladimír Helfert*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, Edice Osobnosti, 2003
- POLEDŇÁK, Ivan. Soupis prací Vladimíra Helferta. In *Musikologie* sv. 5, Praha 1958, s. 253–313.
- PROCHÁZKOVÁ, Jarmila. Bartók's Attempt at Cooperation with the State Institute for Folk Song in Czechoslovakia and Its Political Connotations. *Hudební věda*, 2016, roč. 52, č. 1, s. 73–90.
- SMETANA, Robert. V práci pro lidovou píseň. *Index*, 1936, roč. 8, č. 3, s. 30–32.
- SMETANA, Robert. Za Vladimírem Helfertem. In *Vladimír Helfert: pokrokový vědec a člověk. Studie, korespondence a vzpomínky. Zvláštní příloha Sborníku prací filosofické fakulty brněnské univerzity*, H 9, Brno 1975, s. 63–67.
- VÁCLAVEK, Beřich – SMETANA, Robert. *České světské písně zlidovělé. Část I. Písně epické. Svazek 1. Slovesný, hudební a obrazový materiál písní*. Praha: ČSAV, 1955.
- VÁCLAVEK, Bedřich – SMETANA, Robert. *Český národní zpěvník. Písně české společnosti 19. století*. Praha: Melantrich, 1940.
- VÁCLAVEK, Bedřich – SMETANA, Robert. *O české písni lidové a zlidovělé*. Praha: Svoboda, 1950.
- VETTERL, Karel – GELNAR, Jaromír. Nad katalogy písňových nápěvů. *Český lid*, 1962, roč. 49, s. 241–249.
- VYSLOUŽIL, Jiří. K organizaci hudebně lidopisného bádání na Moravě a ve Slezsku. In *Musikologie* sv. 2, Praha – Brno – Bratislava: Svaz československých skladatelů, 1949, s. 214–220.
- VYSLOUŽIL, Jiří (ed.). *Leoš Janáček, O lidové písni a lidové hudbě: dokumenty a studie*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955.